
GEOGRAFICKÝ ČASOPIS

55

2003

1

*Daniel Michniak**

DOSTUPNOSŤ OKRESNÝCH MIEST NA SLOVENSKU

D. Michniak: Accessibility of district centres in Slovakia. Geografický časopis, 55, 2003, 1, 9 figs., 1 tab., 21 refs.

The paper is involved with accessibility of district centres in Slovakia for the population of all communes in the particular district. Accessibility was assessed by means of six simple indicators pointing to application of basic principles governing the spatial organization of society in the framework of the recent territorial-administrative reform. The first three indicators are based on the principle of spatial efficiency and the later three lean on the principle of spatial equity. Summary of these six simple indicators yielded the overall accessibility level of the individual district centres while the resulting value takes into account both quoted principles of spatial organization. Assessment of application of the two principles showed that there are great spatial differences in Slovakia in terms of district centre accessibility. The best overall accessibility level was found for the district centres of Hlohovec, Banská Štiavnica, Bytča, Turčianske Teplice, Kysucké Nové Mesto, and Myjava. On the other side, the least accessible are the district centres in the districts of Košice-environs, Gelnica, Svidník, Krupina, Nové Zámky, Revúca, and Trebišov where the accessibility criterion was practically ignored.

Key words: territorial-administrative division, accessibility of district centres, accessibility indices, spatial equity, spatial efficiency, Slovakia

ÚVOD

V roku 1996 vstúpilo v Slovenskej republike do platnosti nové územno-správne členenie, ktoré je jedným z výsledkov komplexnej reformy verejnej správy. Pre úspešnú realizáciu reformy je potrebné postupovať podľa určitých

* Geografický ústav SAV, Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

pravidiel a vychádzať z istých kritérií, pričom aj hodnotenie územno-správneho členenia by malo vychádzať z posúdenia správnosti uplatnenia jednotlivých faktorov pri jeho reforme.

V geografickej literatúre zaoberajúcej sa priestorovou organizáciou územno-správnych systémov dominujú dva základné prístupy k hodnoteniu vytvoreného alebo navrhovaného územno-správneho členenia. Prvý z nich zdôrazňuje mierku, resp. veľkosť územno-správnych jednotiek, druhý ich priestorovú formu a usporiadanie (Honey 1977, Bennett 1989, Bezák 1997). Cieľom veľkostného prístupu je nájsť optimálnu veľkosť územno-správnej jednotky určitého rádu tak, aby verejné služby boli vykonávané čo najefektívnejším spôsobom. Prístup zdôrazňujúci priestorovú formu a usporiadanie má za cieľ zodpovedať na otázku, ako je spoločnosť priestorovo organizovaná a aké funkcie sa dajú prideliť takýmto de facto už sformovaným jednotkám. Spomínané základné prístupy k hodnoteniu kvality územno-správneho členenia sa často kombinujú s rôznymi dopĺňujúcimi kritériami. Azda najvýznamnejším z nich je dostupnosť obyvateľov do centier územno-správnych jednotiek (Massam 1972).

Spoločným základom uvedených prístupov je vždy niektorý z princípov priestorovej organizácie spoločnosti, ktorými sú: princíp priestorovej efektívnosti, princíp priestorovej spravodlivosti a princíp priestorovej stability. Priestorová efektívnosť vo všeobecnosti vyjadruje vzťah medzi priestorovou polohou, priestorovým usporiadaním a ekonomickou efektívnosťou (Goodall 1987, p. 443), ktorej cieľom je maximalizácia výstupu z daných zdrojov (Smith 1977, p. 137). V našom kontexte to vyjadruje požiadavka nájsť také usporiadanie, ktoré zabezpečí maximalizáciu alebo aspoň zvýšenie prospechu obyvateľov daného teritória, t. j. prinesie maximálny úžitok (maximálnu úroveň dostupnosti) pre čo najviac obyvateľov daného územia. Takéto usporiadanie však nemusí byť výhodné pre všetkých obyvateľov tohto územia (Bezák 1995 a 1997). Zohľadnenie princípu priestorovej efektívnosti sa prejavuje v snahe čo najviac zlepšiť hodnoty ukazovateľov dostupnosti, vyjadrujúcich súhrnnú alebo priemernú dostupnosť centra územno-správnej jednotky obyvateľmi všetkých jej obcí. Princíp priestorovej spravodlivosti (resp. rovnosti) znamená aplikáciu princípu sociálnej spravodlivosti na teritoriálne jednotky (Goodall 1987, p. 467). V našom kontexte tento princíp vyjadruje snahu nájsť také priestorové usporiadanie, ktoré by v relatívnej miere uspokojilo potreby obyvateľov každej teritoriálnej jednotky bez ohľadu na jej polohu (Bezák 1995 a 1997). V súvislosti so skúmaním dostupnosti centier územno-správnych jednotiek je preto opodstatnená požiadavka relatívne dobrej dostupnosti centra pre obyvateľov všetkých obcí územno-správnej jednotky a taktiež aj požiadavka dobrej úrovne dostupnosti každého centra územno-správnej jednotky bez ohľadu na jej polohu. Na splnenie týchto požiadaviek je potrebné zabezpečiť čo najlepšiu dostupnosť pre obyvateľov najvzdialenejších obcí jednotlivých územno-správnych jednotiek a taktiež aj zníženie regionálnych nerovností v úrovni dostupnosti centier územno-správnych jednotiek.

Cieľom tejto štúdie je zhodnotenie úrovne dostupnosti jednotlivých okresných miest na Slovensku (okrem deviatich okresov vytvorených na území miest Bratislava a Košice) obyvateľmi všetkých obcí okresu. Dostupnosť sme hodnotili z hľadiska šiestich jednoduchých ukazovateľov dostupnosti a tiež aj na základe súhrnnej úrovne dostupnosti.

POJEM DOSTUPNOSTI

Dostupnosť patrí medzi najvýznamnejšie, ale zároveň aj najťažšie definovateľné pojmy v humánnej geografii. V geografickej literatúre sa stretávame s veľkým množstvom definícií pojmu dostupnosť, s rôznymi prístupmi k jej štúdiu a rôznymi aplikáciami dostupnosti na riešenie geografických problémov (Tykkyläinen 1981, Handy a Niemeier 1997, Bruinsma a Rietveld 1998, Halden et al. 2000, SPESP 2000). Dostupnosť môžeme jednoducho chápať ako vlastnosť miesta, ktorá vyjadruje ľahkosť dosiahnutia tohto miesta z ostatných miest.

V príprave na štúdium dostupnosti je potrebné ujasniť si, ako budeme chápať tento pojem. Keď uvažujeme o dostupnosti, vystupujú do popredia jej tri základné prvky. Prvým je subjekt dostupnosti (osoba, skupina osôb, obyvatelia istého teritória), ktorý sa nachádza na určitom mieste – východisku a z pohľadu ktorého dostupnosť skúmame. Druhým prvkom je objekt dostupnosti – vopred stanovený cieľ (určitá príležitosť, aktivita, rôzne služby), ktorého dostupnosť chceme zistiť. Keďže miesto východiska a miesto stanoveného (dosahovaného) cieľa býva spravidla priestorovo separované, je potrebné prekonať vzdialenosť medzi nimi. Tretím prvkom dostupnosti je transportný prvok, ktorý predstavuje spojenie medzi subjektom a objektom dostupnosti a umožňuje tak prekonať spomínanú priestorovú separáciu. Tento prvok obsahuje konkrétny dopravný systém, v ktorom sa uskutočňuje preprava, a tiež premennú vzdialenosti, definovanú v dopravnom systéme. Ako zástupca vzdialenosti sa najčastejšie využíva najmä priama vzdialenosť, skutočná cestná vzdialenosť, prepravný čas alebo prepravné náklady, existujú však aj ďalšie spôsoby, ako môžeme vyjadriť vzdialenosť v mierach dostupnosti.

Až po ujasnení významu jednotlivých prvkov dostupnosti môžeme prejsť k vytváraniu jednotlivých mier dostupnosti, ktoré vznikajú transformáciou vzájomnej kombinácie prvkov dostupnosti. Keďže každý prvok dostupnosti môžeme chápať rôznym spôsobom, potom ich vzájomnou kombináciou môžeme dospieť k mnohým možnostiam aplikácie dostupnosti.

POSTUP PRÁCE A POUŽITÉ METÓDY

Úroveň dostupnosti okresných miest sme študovali v súbore 70 súčasných okresov na celom Slovensku. Z hodnotenia bolo vylúčených deväť okresov vytvorených na území miest Bratislava a Košice, ktoré nepredstavujú štandardný typ územno-správnych jednotiek regionálnej dimenzie. Pri hodnotení dostupnosti okresných miest sme pracovali so súborom všetkých obcí na území Slovenskej republiky, ktorý zodpovedá stavu z obdobia po schválení nového územno-správneho členenia v roku 1996. Tento stav je uvedený v Nariadení vlády SR č. 258/1996 Z. z., ktoré upravuje príslušnosť obcí a vojenských obvodov k jednotlivým okresom. Neskoršie zmeny v súbore obcí sme nezohľadňovali.

Dostupnosť okresných miest sme hodnotili na základe šiestich jednoduchých mier, ktoré boli použité v podobných štúdiách (Goodchild a Massam 1969, Massam 1975, Domaňski 1980, Tykkyläinen 1981, Rasheed 1986, Keller 1986, Bezák a Michniak 1999). Prvou mierou dostupnosti (A_1) je priemerná vážená vzdialenosť obyvateľov všetkých obcí okresu do okresného mesta. Vypočítali sme ju ako vážený aritmetický priemer vzdialeností do okresného mesta zo všetkých obcí okresu, pričom ako váhu sme použili počet obyvateľov jednotli-

vých obcí. Na základe výpočtu priemernej váženej vzdialenosti sme určili tzv. optimálne centrum okresu, t. j. obec s minimálnou hodnotou priemernej váženej vzdialenosti. Porovnanie úrovne dostupnosti z hľadiska priemernej váženej vzdialenosti do okresného mesta medzi viacerými okresmi umožňuje percentuálna odchýlka (A_2) hodnoty priemernej váženej vzdialenosti do okresného mesta od hodnoty priemernej váženej vzdialenosti do optimálneho centra. Treťou mierou dostupnosti (A_3) je percentuálny podiel obyvateľov okresu, žijúcich v obciach, ktoré majú kratšiu vzdialenosť do iného okresného mesta v porovnaní so vzdialenosťou do ich súčasného okresného mesta. Štvrtou mierou dostupnosti (A_4) je maximálna vzdialenosť z najodľahlejšej obce v okrese do okresného mesta. Aj v tomto prípade sme určili optimálne centrum, ktorým je obec s minimálnou hodnotou maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta. Porovnanie miery dostupnosti A_4 pre viaceré okresy umožňuje aj percentuálna odchýlka (A_5) hodnoty maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta od hodnoty maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do optimálneho centra. Poslednou mierou dostupnosti (A_6) je percentuálny podiel obyvateľov okresu žijúcich v zóne zlej dostupnosti, t. j. vo vzdialenosti 30 km a viac do okresného mesta.

Prvé tri miery dostupnosti okresných miest odzrkadľujú uplatnenie princípu priestorovej efektívnosti pri tvorbe nového územno-správneho členenia, zatiaľ čo ďalšie tri miery poukazujú na uplatnenie princípu priestorovej spravodlivosti. Všetky uvedené miery dostupnosti sú zostrojené tak, že ich nízke hodnoty poukazujú na vyššiu úroveň dostupnosti okresného mesta obyvateľmi okresu a naopak.

Pri štúdiu dostupnosti okresných miest sme pri všetkých vybraných mierach dostupnosti ako zástupcu vzdialenosti využívali cestnú vzdialenosť. Pod vzdialenosťou dvoch obcí rozumieme dĺžku najkratšej dopravnej cesty spájajúcej ich stredy. Dĺžky jednotlivých cestných úsekov sme prebrali z vojenského autoatlasu v mierke 1:100 000 (Kontra 1995), pričom sieť diaľnic bola aktualizovaná podľa jeho novšieho vydania (Vašek et al. 1999). Vzdialenosti sú udávané v kilometroch a s presnosťou 0,5 kilometra. Na výpočet najkratších vzdialeností sa použil Murchlandov algoritmus (Baxter 1976).

Úroveň dostupnosti okresného mesta býva na základe viacerých ukazovateľov často rozdielna. Znamená to, že na základe jedného ukazovateľa môže byť dostupnosť okresného mesta na dobrej úrovni, ale na druhej strane druhý ukazovateľ môže svedčiť o nepriaznivej úrovni dostupnosti okresného mesta. Tento nedostatok sme sa pokúsili odstrániť pomocou hodnotenia súhrnnej úrovne dostupnosti jednotlivých okresných miest, ktorej výsledná hodnota sumarizuje týchto šesť jednoduchých ukazovateľov a v rovnakej miere zohľadňuje obidva uvedené princípy priestorovej organizácie spoločnosti. Pri jej stanovení sme použili ballové hodnotenie, pričom sme postupovali nasledovným spôsobom. Okresy sme zoradili podľa hodnoty ukazovateľa A_1 od najmenšej po najväčšiu hodnotu. Okresu s najmenšou hodnotou ukazovateľa A_1 sme priradili ballovú hodnotu 1, ďalšiemu v poradí ballovú hodnotu 2, nasledujúcemu 3, ... a až poslednému okresu v poradí, s najväčšou hodnotou ukazovateľa A_1 , ballovú hodnotu 70. Ak sa hodnoty jedného ukazovateľa pre viaceré okresy zhodovali, priradili sme im ballovú hodnotu rovnajúcu sa aritmetickému priemeru príslušného počtu ballových hodnôt. Analogicky sme postupovali aj pri ostatných ukazovateľoch A_2 až A_6 . Nakoniec sme urobili súčty ballových hodnôt za jednotli-

vé okresy. Na ich základe sme zoradili okresy do poradia od najmenšieho po najväčší súčet a následne ich rozčlenili do viacerých skupín s rozdielnou súhrnnou úrovňou dostupnosti.

DOSTUPNOSŤ SÚČASNÝCH OKRESNÝCH MIEST PODĽA JEDNOTLIVÝCH MIER DOSTUPNOSTI

Výsledné hodnoty všetkých šiestich mier dostupnosti okresných miest pre vybraný súbor okresov sú zhrnuté v tabuľke č. 1 a znázornené na obrázkoch 1 až 8.

Na úvod je potrebné upozorniť na skutočnosť, že hodnoty troch ukazovateľov dostupnosti t. j. A_1 , A_3 a A_6 za okres Košice-okolie nie sú úplne porovnateľné s analogickými hodnotami za ostatné okresy. Je to v dôsledku toho, že administratívnym centrom okresu Košice-okolie je mesto Košice, pričom však nie je súčasťou okresu. Pri výpočte ukazovateľov A_1 , A_3 a A_6 sa preto neberie do úvahy počet obyvateľov okresného mesta, a preto sú ich hodnoty vyššie, ako by bolo v prípade, ak by okresné mesto ležalo na území okresu. Aby sme poukázali na veľkosť tejto odchýlky a súčasne aj uľahčili porovnanie s ostatnými okresmi, v zátvorkách uvádzame aj hodnoty spomínaných troch ukazovateľov pre hypotetický okres, ktorý vznikne spojením mesta Košice s okresom Košice-okolie. Na mapách sú hodnoty ukazovateľov dostupnosti pre tento hypotetický okres znázornené na území mesta Košice.

Hodnoty *priemernej váženej vzdialenosti do okresného mesta*, t. j. ukazovateľa A_1 sú znázornené na obr. 1. Pohybujú sa v intervale od 2,8 km v okrese Kysucké Nové Mesto do 24,7 km v okrese Trebišov. Už na prvý pohľad je tento rozdiel obrovský (až 8,5 násobný) a svedčí o rozdielnom prístupe pri vytváraní okresov v rôznych častiach Slovenska. V dvanástich okresoch je priemerná vážená vzdialenosť veľmi nízka – menšia ako 5 km, čo svedčí o veľmi dobrej úrovni dostupnosti. Tieto veľmi nízke hodnoty sú na jednej strane spôsobené malou rozlohou okresov Bytča, Kysucké Nové Mesto, Turčianske Teplice a Banská Štiavnica. Na druhej strane ovplyvňuje tieto hodnoty aj vysoká koncentrácia obyvateľov v okresnom meste, čo sa prejavuje najmä v okresoch Bánovce nad Bebravou, Partizánske, Považská Bystrica, Martin, Banská Bystrica a Zvolen, kde v okresnom meste žije viac ako 50 % obyvateľov celého okresu. V niektorých okresoch, ako napr. Hlohovec a Stropkov, dochádza k spolupôsobeniu oboch faktorov na hodnoty ukazovateľa A_1 . Zo spomínaných okresov s veľmi malou priemernou váženou vzdialenosťou sa štyri nachádzajú v Žilinskom a po tri v Banskobystrickom a Trenčianskom kraji.

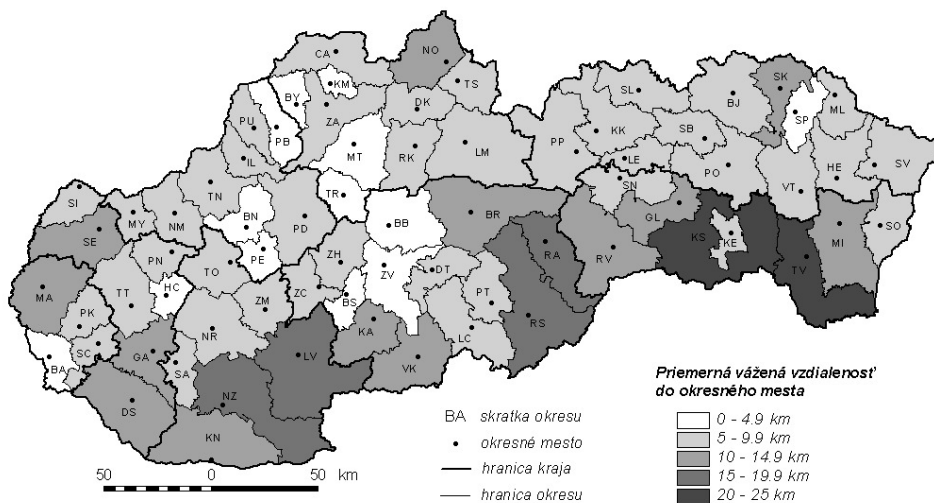
Na veľmi dobrú úroveň dostupnosti okresných miest z hľadiska priemernej váženej vzdialenosti poukazujú hodnoty ukazovateľa A_1 , ktoré sú v intervale od 5 do 9,9 km. Do tejto kategórie patrí až 39 okresov, ktoré sa nachádzajú hlavne v západnej, strednej a severnej časti Slovenska. V tretej skupine sú okresy s priemernou váženou vzdialenosťou do okresného mesta z intervalu od 10 do 15 km. Patrí sem 13 okresov: Malacky, Dunajská Streda, Galanta, Senica, Komárno, Námestovo, Brezno, Krupina, Veľký Krtíš, Gelnica, Michalovce, Rožňava a Svidník. Sú to prevažne rozlohou väčšie okresy s menšími okresnými mestami, takže podiel obyvateľov okresu žijúcich v okresnom meste nedosahuje 40 %.

Tab. 1. Hodnoty mier dostupnosti okresných miest v súčasných okresoch

Okres	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	Skratka
Malacky	10,4	0,0	15,4	38,0	20,6	0,8	MA
Pezinok	5,3	0,0	4,2	19,0	46,2	0,0	PK
Senec	8,9	0,0	18,9	29,0	31,8	0,0	SC
Dunajská Streda	12,9	0,0	21,1	28,0	0,0	0,0	DS
Galanta	10,7	0,0	23,7	25,5	0,0	0,0	GA
Hlohovec	3,8	0,0	0,0	14,5	0,0	0,0	HC
Piešťany	6,0	0,0	5,5	23,0	43,8	0,0	PN
Senica	11,9	0,0	16,9	33,5	11,7	5,9	SE
Skalica	8,5	21,3	2,4	26,0	36,8	0,0	SI
Trnava	6,0	0,0	0,6	28,0	5,7	0,0	TT
Bánovce nad Bebravou	4,4	0,0	0,0	24,5	11,4	0,0	BN
Ilava	7,4	38,9	20,1	18,5	12,1	0,0	IL
Myjava	5,4	0,0	0,0	16,5	0,0	0,0	MY
Nové Mesto nad Váhom	7,1	0,0	8,6	30,0	27,7	0,4	NM
Partizánske	4,3	0,0	10,7	16,5	13,8	0,0	PE
Považská Bystrica	3,9	0,0	0,0	19,5	0,0	0,0	PB
Prievidza	8,5	0,0	10,2	29,5	9,3	0,0	PD
Púchov	5,5	0,0	3,2	19,0	0,0	0,0	PU
Trenčín	6,1	0,0	15,5	24,5	0,0	0,0	TN
Komárno	13,2	0,0	30,9	31,5	0,0	1,9	KN
Levice	15,2	0,0	6,6	41,5	9,2	20,7	LV
Nitra	6,6	0,0	12,7	26,5	0,0	0,0	NR
Nové Zámky	19,4	0,0	21,7	67,5	42,1	23,4	NZ
Šaľa	5,5	0,0	0,0	17,0	0,0	0,0	SA
Topoľčany	6,9	0,0	7,1	26,5	23,3	0,0	TO
Zlaté Moravce	5,7	0,0	0,0	17,0	0,0	0,0	ZM
Bytča	4,6	0,0	0,0	11,5	0,0	0,0	BY
Čadca	9,4	0,0	3,1	26,5	0,0	0,0	CA
Dolný Kubín	6,5	0,0	9,4	22,5	0,0	0,0	DK
Kysucké Nové Mesto	2,8	0,0	0,0	9,5	5,6	0,0	KM
Liptovský Mikuláš	7,7	0,0	6,0	33,0	0,0	3,7	LM
Martin	3,7	0,0	3,4	24,0	6,7	0,0	MT
Námestovo	11,7	0,0	0,0	25,5	18,6	0,0	NO
Ružomberok	5,5	0,0	0,0	24,5	0,0	0,0	RK
Turčianske Teplice	4,4	0,0	0,0	15,5	0,0	0,0	TR

(pokračovanie tab. 1)

Okres	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	Skratka
Tvrdošín	6,9	0,0	0,0	19,0	0,0	0,0	TS
Žilina	6,2	0,0	4,9	39,0	16,4	0,7	ZA
Banská Bystrica	3,3	0,0	0,8	27,5	0,0	0,0	BB
Banská Štiavnica	3,0	0,0	0,0	18,0	0,0	0,0	BS
Brezno	11,6	0,0	5,1	49,0	25,6	9,4	BR
Detva	7,5	0,0	0,0	26,0	26,8	0,0	DT
Krupina	11,0	4,5	12,2	31,0	51,2	5,4	KA
Lučenec	8,6	0,0	5,4	25,5	0,0	0,0	LC
Poltár	9,1	0,0	3,8	29,5	20,4	0,0	PT
Revúca	15,7	4,4	26,0	40,0	40,4	34,1	RA
Rimavská Sobota	15,2	0,0	15,4	40,5	0,0	16,6	RS
Veľký Krtíš	11,9	0,0	0,6	35,0	9,4	4,2	VK
Zvolen	3,8	0,0	9,4	30,0	27,7	0,3	ZV
Žarnovica	9,7	8,5	4,2	22,5	7,1	0,0	ZC
Žiar nad Hronom	7,2	0,0	12,2	25,0	16,3	0,0	ZH
Bardejov	8,3	0,0	0,8	29,5	0,0	0,0	BJ
Humenné	5,5	0,0	4,6	32,5	0,0	0,3	HE
Kežmarok	9,4	0,0	4,9	41,5	36,1	9,1	KK
Levoča	7,5	0,0	10,1	30,0	25,0	1,2	LE
Medzilaborce	6,2	0,0	4,8	29,0	26,1	0,0	ML
Poprad	5,6	0,0	1,5	41,0	28,1	1,5	PP
Prešov	5,9	0,0	9,1	28,5	0,0	0,0	PO
Sabinov	9,1	1,3	2,1	29,0	28,9	0,0	SB
Snina	7,0	0,0	4,3	42,0	25,4	7,4	SV
Stará Ľubovňa	9,6	0,0	4,9	29,5	0,0	0,0	SL
Stropkov	4,9	0,0	1,4	20,5	0,0	0,0	SP
Svidník	12,6	0,0	34,6	38,5	26,2	25,7	SK
Vranov nad Topľou	9,2	0,0	8,5	33,0	1,5	0,4	VT
Gelnica	12,0	0,0	15,9	37,0	37,0	11,0	GL
Košice-okolie	20,2 (6,0)	0,0	7,6 (2,3)	44,5	21,9	13,4 (3,4)	KS
Michalovce	11,3	0,0	10,3	38,0	33,3	3,4	MI
Rožňava	11,2	0,0	1,0	36,0	4,4	2,0	RV
Sobrance	8,2	0,0	0,0	23,0	9,5	0,0	SO
Spišská Nová Ves	8,2	0,0	17,2	30,5	5,2	2,0	SN
Trebišov	24,7	5,8	24,3	64,0	43,8	35,2	TV

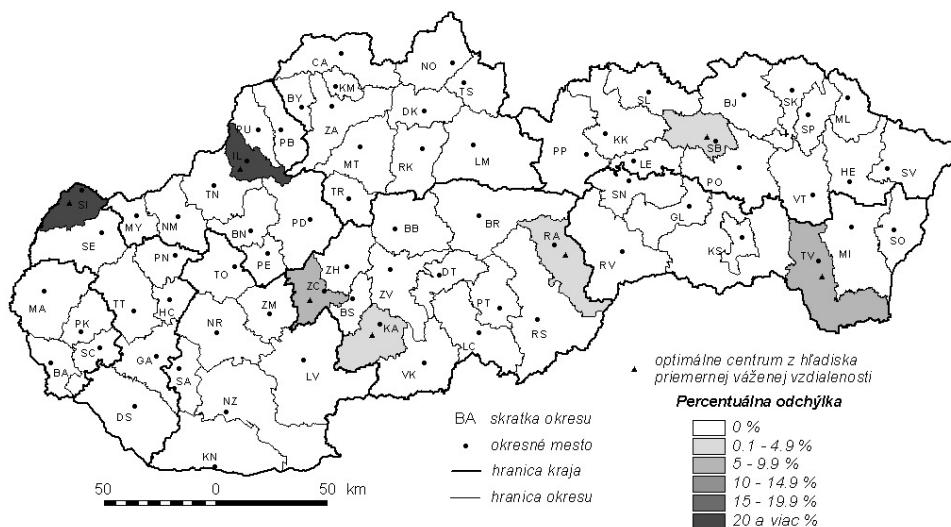
Obr. 1. Priemerná vážená vzdialenosť do okresného mesta

Do štvrtej skupiny sme zaradili okresy, v ktorých sú okresné mestá najmenej dostupné z hľadiska priemernej vázenej vzdialenosti, hodnoty ktorej sú v týchto okresoch väčšie ako 15 km. Patria sem tri dvojice navzájom susediacich okresov Levice a Nové Zámky, Revúca a Rimavská Sobota, Košice-okolie a Trebišov. V okresoch Levice, Rimavská Sobota a Košice-okolie je to zapríčinené ich pomerne veľkou rozlohou a v okresoch Nové Zámky, Revúca a Trebišov to spôsobuje nekompaktný a pretiahnutý tvar okresov, okrajová poloha okresných miest a relatívne nízky stupeň koncentrácie obyvateľstva okresu v okresnom meste. V okrese Košice-okolie sa však dostupnosť okresného mesta výrazne zlepšila, ak uvažujeme o pričlenení mesta Košice k súčasnému okresu.

Ako môžeme vidieť na obr. 1, územie Slovenska možno na základe priemernej vázenej vzdialenosti rozdeliť na dve veľké časti. Prvú časť s priemernou vzdialenosťou do 10 km tvoria najmä okresy v západnej a severnej časti Slovenska. Toto rozsiahle územie sa tiahne od okresov Pezinok, Senec, Skalica a Šaľa cez severnú časť Nitrianskeho kraja, Trenčiansky a Žilinský kraj (s výnimkou okresu Námestovo), západnú a centrálnu časť Banskobystrického kraja až na východné Slovensko, kde patrí celý Prešovský kraj (okrem okresu Svidník) a iba dva okresy z Košického kraja (Spišská Nová Ves a Sobrance). Druhú časť predstavujú hlavne okresy ležiace v južnej časti Slovenska. Je zaujímavé, že do tejto skupiny patria takmer všetky okresy ležiace na hranici s Maďarskom s výnimkou okresov Senec a Lučenec.

Pri výpočte priemernej vázenej vzdialenosti berieme do úvahy počet obyvateľov jednotlivých obcí. Preto jej hodnotu ovplyvňujú najmä obce, v ktorých žije najviac obyvateľov. Medzi tieto sídla patrí okresné mesto, príp. aj iné mesto ležiace na území okresu. Dôležitú úlohu v tomto prípade zohráva hlavne podiel obyvateľov okresu, ktorí žijú v okresnom meste a poloha iných miest v rámci okresu.

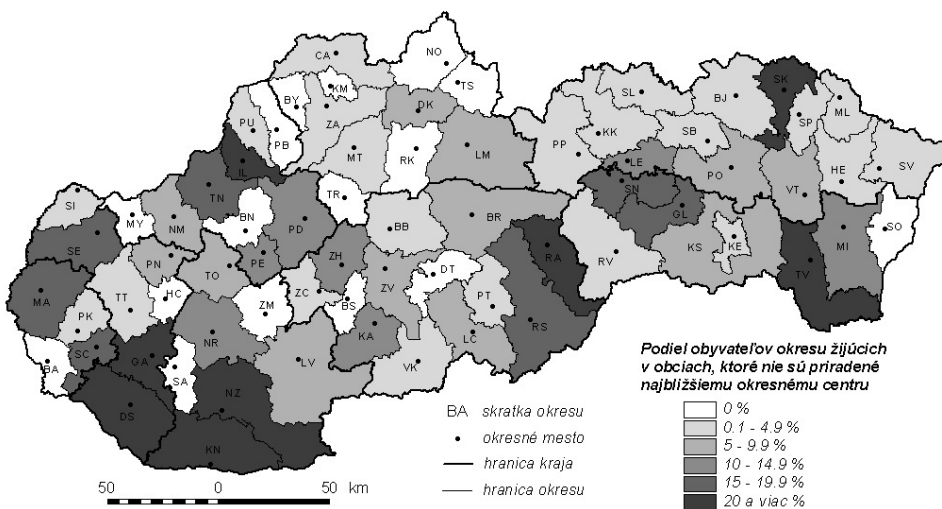
Vo všeobecnosti môžeme povedať, že okresné centrá na celom Slovensku dosahujú vysoký stupeň polohovej efektívnosti s výnimkou okresov štvrtej skupiny. O tomto fakte svedčia aj hodnoty miery dostupnosti A_2 , ktoré sú znázornené na obr. 2. Iba v siedmich okresoch je z hľadiska priemernej váženej vzdialenosti viac dostupná iná obec okresu ako okresné mesto. V okrese Krupina je optimálnym centrom obec Devičie, v okrese Revúca obec Lubeník, v okrese Sabinov obec Pečovská Nová Veš, v Trebišove je to obec Zemplínsky Branč. Najhoršia situácia je v okresoch Žarnovica, Skalica a Ilava. Okresné mesto Žarnovica je o 8,5 % horšie dostupné ako mesto Nová Baňa. V okrese Skalica je okresné mesto až o 21,3 % horšie dostupné ako mesto Holíč a v okrese Ilava dosahuje percentuálna odchýlka hodnoty priemernej váženej vzdialenosti do okresného mesta od hodnoty priemernej váženej vzdialenosti do optimálneho centra, ktorým je v tomto prípade mesto Dubnica nad Váhom, až 38,9 %. Na základe výsledkov miery dostupnosti A_2 môžeme konštatovať, že za predpokladu nemenných hraníc okresov prejavujú okresné mestá vysokú polohovú (lokalizačnú) efektívnosť okrem vyššie uvedených okresov.

Obr. 2. Percentuálna odchýlka priemernej váženej vzdialenosti

Na menej priaznivú úroveň dostupnosti z hľadiska uplatnenia princípu priestorovej efektívnosti poukazuje miera dostupnosti A_3 , ktorá teoreticky predpokladá možnosť zmeny priebehu okresných hraníc (pozri obr. 3). Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach, ktoré nie sú priradené najbližšiemu okresnému centru, je v pätnástich okresoch nulový. Najviac takýchto okresov je v Žilinskom kraji (Bytča, Kysucké Nové Mesto, Námestovo, Ružomberok, Turčianske Teplice, Tvrdošín) a v Trenčianskom kraji (Bánovce nad Bebravou, Myjava, Považská Bystrica). Pomerne priaznivé hodnoty ukazovateľa A_3 sú aj v ďalšej skupine 21 okresov, v ktorých podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach s kratšou vzdialenosťou do iného okresného mesta je z intervalu od 0,1 % do

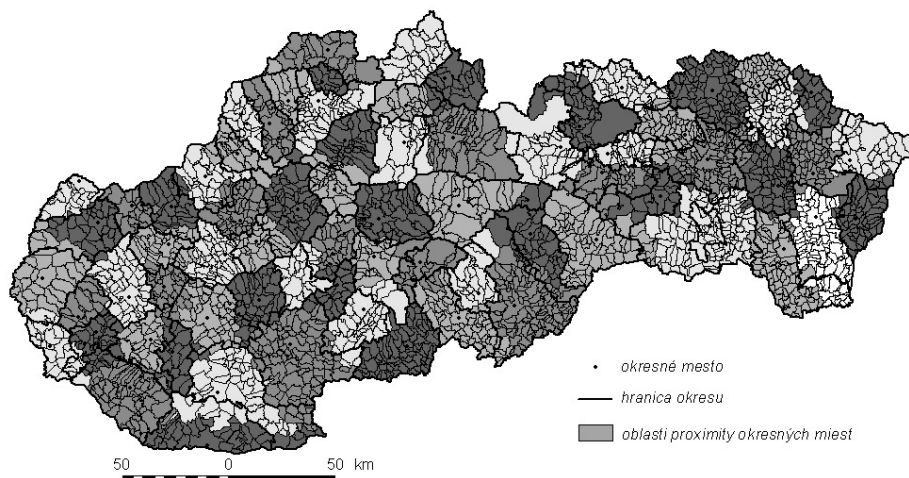
4,9 %. Menej priaznivé hodnoty ukazovateľa A_3 sú v ďalšej skupine 12 okresov, v ktorej uvedený podiel predstavuje 5 až 9,9 %. Do nasledujúcej skupiny s hodnotou ukazovateľa A_3 v intervale od 10 do 14,9 % patrí sedem okresov. O malej efektívnosti polohy okresných miest a priebehu hraníc okresov svedčia hodnoty ukazovateľa A_3 v intervale od 15 do 19,9 % v ďalšej skupine siedmich okresov. Najhoršia situácia je však v okresoch, v ktorých hodnota ukazovateľa dostupnosti A_3 dosahuje 20 % a viac. Sú to okresy Dunajská Streda (21,1 %), Galanta (23,7 %), Komárno (30,9 %), Nové Zámky (21,7 %), Ilava (20,1 %), Revúca (26 %), Trebišov (24,3 %) a Svidník (34,6 %). Keď sledujeme úroveň dostupnosti okresných miest na základe ukazovateľa A_3 podľa krajov, môžeme vidieť, že najlepšia situácia je v Žilinskom kraji, naproti tomu nepriaznivá situácia je v Trnavskom, Nitrianskom a Košickom kraji.

Obr. 3. Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach s kratšou vzdialenosťou do iného okresného mesta

Na obr. 4 sú znázornené oblasti proximity okresných miest, tvorené územia-mi obcí, pričom každá obec je pričlenená k najbližšiemu okresnému mestu. Keď porovnáme hranice oblastí proximity s hranicami okresov, zistíme, ktoré obce nie sú priradené najbližšiemu okresnému centru. Môžeme vidieť, že najväčšie koncentrácie takýchto „dislokovaných“ obcí sú v okolí Štúrova (15 obcí, 25 795 obyvateľov), v severnej časti okresu Komárno (11 obcí, 33 692 obyvateľov), v pásme od Šamorína po Jelku (19 obcí, 35 209 obyvateľov), v Medzibodroží (17 obcí, 25 159 obyvateľov), v okolí Giraltoviec (28 obcí, 16 632 obyvateľov), pri meste Vrábľa (deväť obcí, 12 954 obyvateľov), v juhozápadnej časti okresu Prievidza (osem obcí, 11 881 obyvateľov), v západnej časti okresu Prešov (15 obcí, 11 551 obyvateľov), v okolí Tornale (šesť obcí, 10 027 obyvateľov), v západnej časti okresu Senica (päť obcí, 10 223 obyvateľov). Menšie koncentrácie takýchto obcí sú aj v okrajových častiach okresu Galanta, Trenčín, Nové Mesto nad Váhom, v južnej časti okresu Martin, v severnej časti okresu Rimavská So-

bota, v južnej časti okresu Zvolen, v juhozápadnej časti okresu Žiar nad Hronom a v západnej časti okresu Krupina, pozdĺž západných hraníc okresov Košice-okolie a Gelnica a v južnej časti okresu Snina.

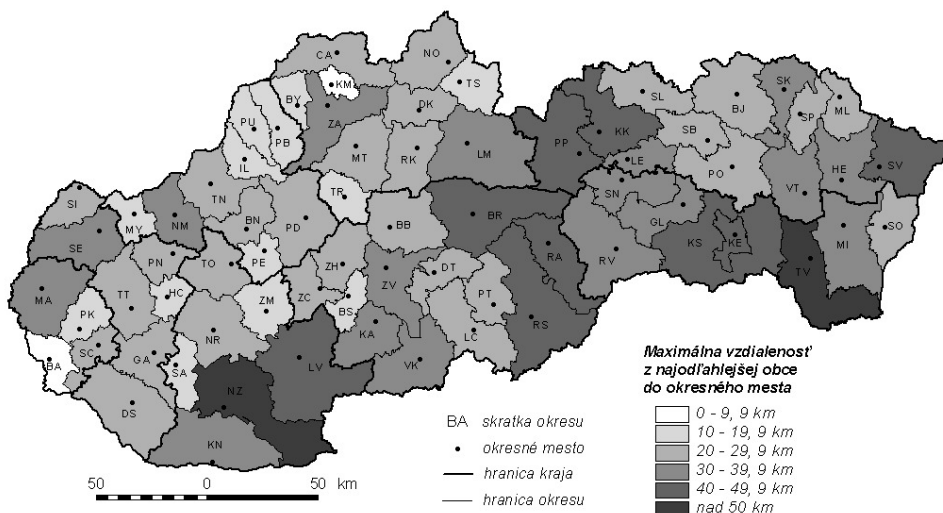

Obr. 4. Oblasti proximity okresných miest (každá obec je pričlenená k najbližšiemu okresnému centru)

Hodnoty *maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta*, t. j. miery dostupnosti A_4 , sú v študovanom území veľmi variabilné, čo znamená veľké rozdiely v uplatňovaní princípu priestorovej spravodlivosti pri tvorbe územno-správneho členenia. Ich priestorové rozloženie na Slovensku zobrazuje obr. 5 a obr. 6 znázorňuje vzdialenosť zo stredu každej obce do okresného mesta. Maximálna vzdialenosť z najodľahlejšej obce do okresného mesta sa pohybuje v intervale od 9,5 km v okrese Kysucké Nové Mesto do 67,5 km v okrese Nové Zámky. Veľmi dobrou dostupnosťou sa vyznačujú okresy s hodnotou miery dostupnosti A_4 menšou ako 20 km. Do tejto skupiny patrí 14 okresov a sú to prevažne rozlohou menšie okresy s približne centrálnou polohou okresného mesta: Pezinok, Hlohovec, Šaľa, Zlaté Moravce, Ilava, Myjava, Partizánske, Považská Bystrica, Púchov, Kysucké Nové Mesto, Bytča, Turčianske Teplice, Tvrdošín a Banská Štiavnica. Väčšina týchto okresov sa nachádza v severozápadnej časti Slovenska, v Trenčianskom a Žilinskom kraji. Priaznivú úroveň dostupnosti z hľadiska tohoto ukazovateľa majú aj okresy druhej skupiny, 29 okresov s hodnotou ukazovateľa v intervale od 20 do 29,9 km. Na obr. 5 môžeme vidieť, že súvislý pás okresov s maximálnou vzdialenosťou do okresného mesta menšou ako 30 km sa tiahne od okresov Dunajská Streda a Senec, cez západnú časť stredného Slovenska až na severné Slovensko, s výnimkou okresov Žilina a Nové Mesto nad Váhom. Menšie skupiny takýchto okresov sa nachádzajú Prešovskom kraji a centrálnej časti Banskobystrického kraja.

V nasledujúcej skupine sú okresy s hodnotou indikátora A_4 v intervale od 30 do 39,9 km. Je to skupina 17 okresov, z ktorých osem sa nachádza na východnom Slovensku. Veľmi zlou dostupnosťou okresných miest z najodľahlejších

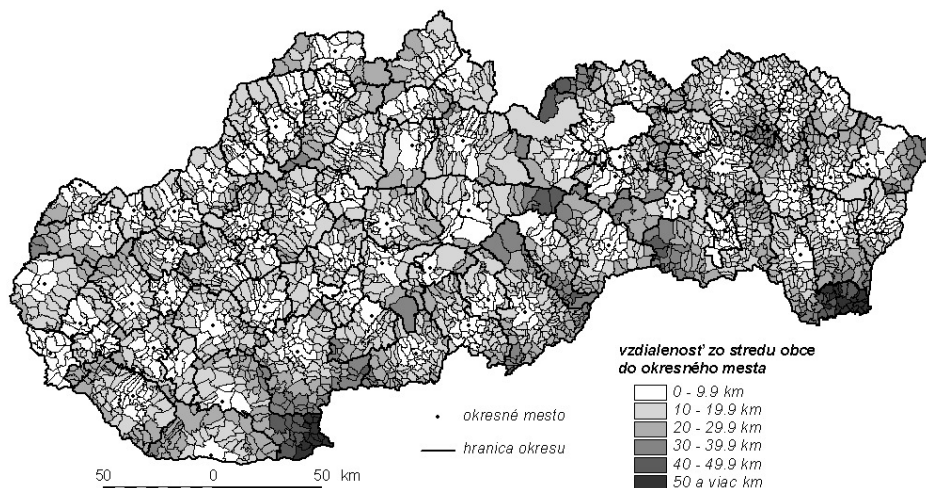
obcí okresu sa vyznačuje skupina 10 okresov. Patria sem okresy, v ktorých je vzdialenosť z najodľahlejšej obce do okresného mesta 40 a viac km: Levice (41,5 km), Nové Zámky (67,5 km), Brezno (49 km), Revúca (40 km), Rimavská Sobota (40,5 km), Košice-okolie (44,5 km), Trebišov (64 km), Kežmarok (41,5 km), Poprad (41 km) a Snina (42 km). Extrémne nepriaznivá situácia je najmä v okresoch Trebišov, kde je obec Veľké Trakany od okresného mesta vzdialená 64 km a Nové Zámky, kde je obec Malé Kosihy so vzdialenosťou do okresného mesta až 67,5 km. Najväčšia koncentrácia okresov s maximálnou vzdialenosťou do okresného mesta 30 km a viac je v okolí hranice medzi stredným a východným Slovenskom, v oblasti Liptova, Gemera, Spiša a cez okres Košice-okolie pokračuje až na Zemplín. Ďalší takýto súvislý pás sa tiahne od okresu Komárno po Zvolen.

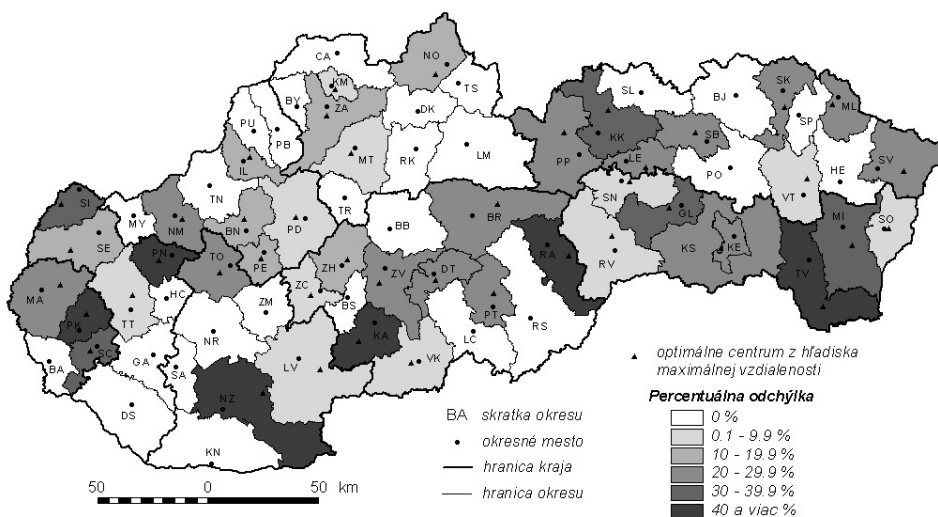
Obr. 5. Maximálna vzdialenosť z najodľahlejšej obce do okresného mesta

Z hodnôt miery dostupnosti A_5 znázornených na obr. 7 môžeme zistiť, že centrá 27 okresov sú z hľadiska maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta lokalizované optimálne. V nasledujúcej skupine 11 okresov je percentuálna odchýlka od optimálneho centra menšia ako 10 %, v ďalších siedmich okresoch od 10 do 19,9 % a nepriaznivejšia dostupnosť je v skupine 14 okresov s hodnotou ukazovateľa dostupnosti A_5 v intervale od 20 do 29,9 %. Percentuálna odchýlka prevyšujúca 30 % je znakom skutočnosti, že okresné mesto sa nachádza v okrajovej časti okresu a jeho dostupnosť z najvzdialenejších obcí okresu je na veľmi nízkej úrovni. Takouto zlou dostupnosťou sa vyznačujú okresné mestá Pezinok, Senec, Piešťany, Skalica, Nové Zámky, Krupina, Revúca, Gelnica, Michalovce, Trebišov a Kežmarok. Okresné mesto Senec je o 31,8 % horšie dostupné ako obec Nová Dedinka, okresné mesto Michalovce je o 33,3 % horšie dostupné ako obec Zemplínska Široká, okresné mesto Kežmarok je o 36,1 % horšie dostupné ako obec Podhorany, okresné mesto Skalica je o 36,8 % horšie dostupné ako obec Kopčany, okresné mesto Gelnica

je o 37 % horšie dostupné ako obec Helcmanovce, okresné mesto Revúca o 40,4 % horšie dostupné ako obec Jelšava, okresné mesto Nové Zámky je o 42,1 % horšie dostupné ako obec Dedinka, okresné mesto Piešťany je o 43,8 % horšie dostupné ako obec Borovce, okresné mesto Trebišov je o 43,8 % horšie dostupné ako obec Zemplín, okresné mesto Pezinok je o 46,2 % horšie dostupné ako mesto Modra a najhoršia situácia je v okrese Krupina, kde okresné mesto, ležiace pri hranici okresu, má až o 51,2 % horšiu dostupnosť ako obec Hontianske Nemce.

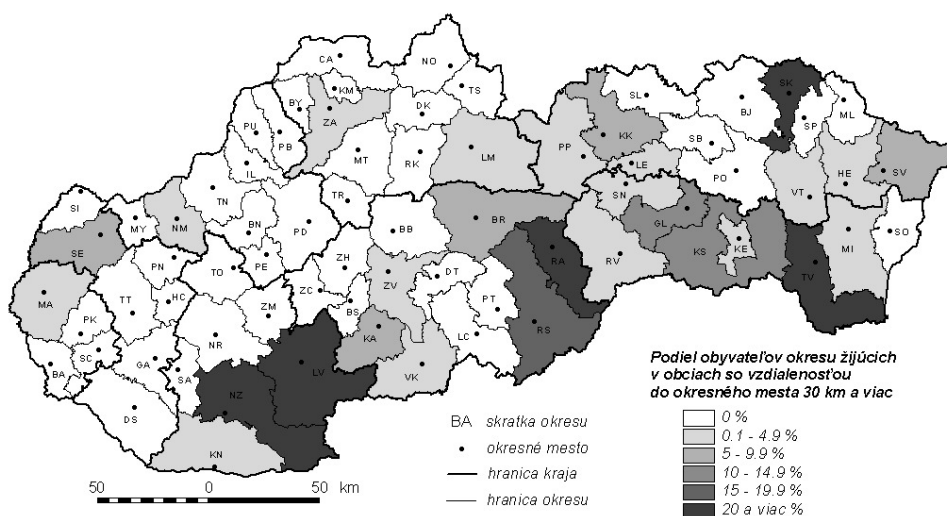

Obr. 6. Vzďialenosť zo stredu obce do okresného mesta

Obr. 7. Percentuálna odchýlka maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta

Hodnoty miery dostupnosti A_6 sú takisto dosť variabilné, čo môžeme vidieť aj na obr. 8. Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach so vzdialenosťou 30 km a viac sa pohybuje od 0 % až do 35,2 %. Až v 42 okresoch sa všetky obce nachádzajú vo vzdialenosti menej ako 30 km do okresného mesta. Väčšina týchto okresov sa nachádza v Trnavskom, Trenčianskom a Žilinskom kraji a tvoria súvislý pás tiahnući sa od západnej časti Slovenska po severnú časť stredného Slovenska. V 15 okresoch tento podiel nepresahuje 5 % a v ďalších piatich okresoch 10 %. Podiel obyvateľov žijúcich v zóne zlej dostupnosti prevyšujúci 10 % svedčí o nepriaznivej úrovni dostupnosti okresných miest z hľadiska miery dostupnosti A_6 . S takouto nepriaznivou situáciou sa stretávame v ôsmich okresoch, medzi ktoré patria Gelnica (11 %), Košice-okolie (13,4 %), Rimavská Sobota (16,6 %). V okrese Levice predstavuje tento podiel 20,7 %, v okrese Nové Zámky 23,4 %, v okrese Svidník 25,7 % a najnepriaznivejšia úroveň dostupnosti z hľadiska ukazovateľa A_6 je v okresoch Revúca (34,1 %) a Trebišov (35,2 %).

Obr. 8. Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach so vzdialenosťou do okresného mesta 30 km a viac

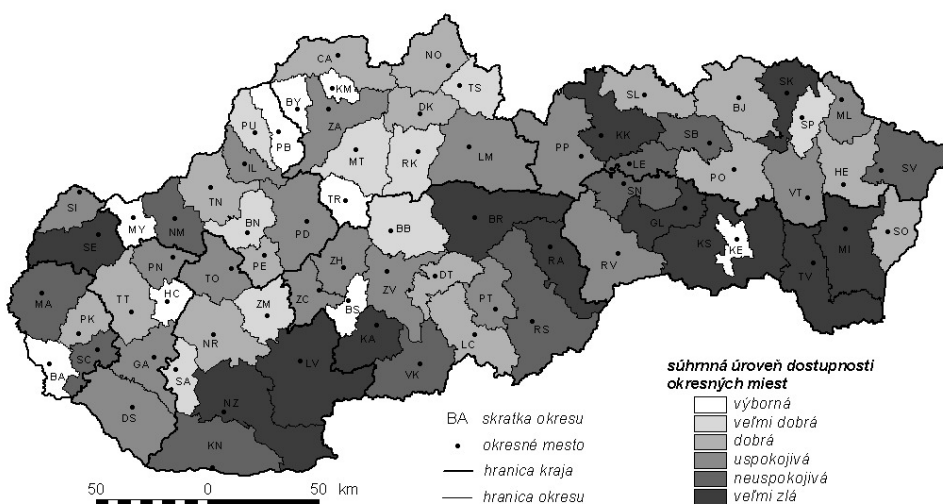
Všetky obce so vzdialenosťou 30 km a viac do okresného mesta sú zobrazené na obr. 6. V ôsmich okresoch existuje viac ako 10 takýchto obcí. Do tejto skupiny patria okresy Kežmarok (11 obcí s 5517 obyvateľmi), Svidník (11 obcí s 8524 obyvateľmi), Revúca (12 obcí s 13 945 obyvateľmi), Košice-okolie (17 obcí s 13 725 obyvateľmi), Rimavská Sobota (18 obcí s 13 669 obyvateľmi), Levice (20 obcí s 25 063 obyvateľmi). Najviac obcí so vzdialenosťou do okresného mesta 30 km a viac je v okresoch Nové Zámky (24 obcí s 35 552 obyvateľmi) a Trebišov (29 obcí s 35 748 obyvateľmi). V tejto súvislosti stojí za zmienku fakt, že v okrese Nové Zámky leží 11 obcí s 20 123 obyvateľmi so vzdialenosťou 50 km a viac a päť obcí s 3039 obyvateľmi so vzdialenosťou 60 km a viac do okresného mesta. Podobná situácia je v okrese Trebišov, kde sa až 15

obcí s 23 398 obyvateľmi nachádza vo vzdialenosti 50 km a viac a štyri obce s 8 551 obyvateľmi vo vzdialenosti 60 km a viac do okresného mesta.

Ak sa na základe ukazovateľa A_6 pokúsime identifikovať zóny zlej dostupnosti, z ktorých sa do okresných miest cestuje viac ako jednu hodinu, potom takéto najrozsiahlejšie zóny sú v juhovýchodnom cípe Slovenska (36 obcí s 39 404 obyvateľmi), v oblasti od Štúrova až po obce južne od Želiezoviec (35 obcí s 45 324 obyvateľmi), v západnej časti okresu Košice-okolie (17 obcí s 13 725 obyvateľmi), v okolí Tornale (17 obcí s 13 313 obyvateľmi), v okolí Šiah (12 obcí s 12 891 obyvateľmi) a v okolí Giraltoviec (12 obcí s 8596 obyvateľmi).

SÚHRNNÁ ÚROVEŇ DOSTUPNOSTI OKRESNÝCH MIEST

Doteraz sme hodnotili dostupnosť okresných miest na základe jednotlivých ukazovateľov dostupnosti. Na základe každého zo šiestich ukazovateľov dostupnosti sme rozčlenili okresy do viacerých skupín (kategórií) s rôznou úrovňou dostupnosti. Zistená úroveň dostupnosti okresného mesta je podľa odlišných ukazovateľov často rozdielna a jeden okres môže podľa jedného ukazovateľa patriť do skupiny s dobrou dostupnosťou okresného mesta, ale na druhej strane druhý ukazovateľ môže svedčiť o nepriaznivej úrovni dostupnosti okresného mesta. Stanovenie súhrnnej úrovne dostupnosti nám tento problém pomáha čiastočne odstrániť. Súhrnná úroveň dostupnosti okresných miest predstavuje dostupnosť okresných miest vychádzajúcu zo šiestich jednoduchých mier dostupnosti. Jej výsledná hodnota zohľadňuje v rovnakej miere princíp priestorovej efektívnosti a aj princíp priestorovej spravodlivosti. Umožňuje nám aj lepšie porovnanie úrovne dostupnosti okresných miest z celoslovenského hľadiska. Podľa súhrnnej úrovne dostupnosti sme zaradili skúmané okresy do šiestich skupín, charakterizovaných výbornou, veľmi dobrou, dobrou, uspokojivou, neuspokojivou alebo veľmi zlou súhrnnou úrovňou dostupnosti (pozri obr. 9).

Obr. 9. Súhrnná úroveň dostupnosti okresných miest

Do skupiny s výbornou súhrnnou úrovňou dostupnosti patrí sedem okresov, z ktorých až tri sa nachádzajú v Žilinskom kraji (Bytča, Kysucké Nové Mesto, Turčianske Teplice), dva v Trenčianskom (Myjava, Považská Bystrica) a po jednom v Trnavskom (Hlohovec) a Banskobystrickom kraji (Banská Štiavnica). Tieto okresy patria k rozlohou najmenším s približne centrálnou polohou okresného mesta. Jednotlivé ukazovatele dostupnosti patria prevažne k tým absolútne najlepším.

Veľmi dobrou súhrnnou úrovňou dostupnosti okresného mesta sa vyznačuje deväť okresov patriacich do druhej skupiny. Z nich sa tri nachádzajú v Žilinskom kraji (Martin, Ružomberok, Tvrdošín), po dva v Trenčianskom (Bánovce nad Bebravou, Púchov) a Nitrianskom kraji (Šaľa, Zlaté Moravce) a po jednom v Banskobystrickom (Banská Bystrica) a Prešovskom kraji (Stropkov). Sú to okresy s menšou rozlohou a dobrou polohou okresného mesta.

Do tretej skupiny s dobrou súhrnnou úrovňou dostupnosti okresného mesta patrí spolu 15 okresov, z ktorých sa štyri nachádzajú v Prešovskom kraji (Bardejov, Humenné, Stará Ľubovňa a Prešov), tri v Žilinskom kraji (Čadca, Dolný Kubín, Námestovo), po dva v Trenčianskom (Partizánske, Trenčín) a Banskobystrickom kraji (Detva, Lučenec) a po jednom v Bratislavskom (Pezinok), Trnavskom (Trnava), Nitrianskom (Nitra) a Košickom kraji (Sobrance).

V štvrtej skupine je 17 okresov s uspokojivou súhrnnou úrovňou dostupnosti okresného mesta. Štyri takéto okresy sa nachádzajú v Banskobystrickom (Poltár, Zvolen, Žarnovica, Žiar nad Hronom) a Trnavskom kraji (Dunajská Streda, Galanta, Piešťany, Skalica), tri v Prešovskom kraji (Medzilaborce, Poprad, Vranov nad Topľou), po dva v Trenčianskom (Ilava, Prievidza) a Žilinskom kraji (Liptovský Mikuláš, Žilina) a po jednom v Nitrianskom (Topoľčany) a Košickom kraji (Rožňava). Do tejto skupiny patria na jednej strane okresy s väčšou rozlohou a na strane druhej okresy, ktoré majú menšiu rozlohu, ale ich okresné mesto leží v okrajovej časti okresu.

Neuspokojivá súhrnná úroveň dostupnosti okresného mesta je v skupine 10 okresov, z ktorých tri sa nachádzajú v Prešovskom kraji (Levoča, Sabinov, Snina), po dva v Bratislavskom (Malacky, Senec) a Banskobystrickom kraji (Rimavská Sobota, Veľký Krtíš) a po jednom v Nitrianskom (Komárno), Trenčianskom (Nové Mesto nad Váhom) a Košickom kraji (Spišská Nová Ves). Aj v tejto skupine sú rozlohou pomerne veľké okresy, ako aj okresy s nevýhodnou polohou okresného mesta z hľadiska dostupnosti.

Do poslednej skupiny patria okresy s veľmi zlou súhrnnou úrovňou dostupnosti okresného mesta. Je to spolu dvanásť okresov a až štyri z nich sa nachádzajú v Košickom kraji (Gelnica, Michalovce, Košice-okolie, Trebišov), tri okresy v Banskobystrickom kraji (Brezno, Krupina a Revúca), po dva okresy v Nitrianskom (Levice, Nové Zámky) a Prešovskom kraji (Kežmarok, Svidník) a jeden okres v Trnavskom kraji (Senica). Sú to väčšinou okresy s veľkou rozlohou a nekompaktným tvarom a tiež s nevýhodnou polohou okresného mesta v súčasných hraniciach okresu.

Ak hodnotíme súhrnnú úroveň dostupnosti okresných miest na úrovni kraja, tak sú vo všeobecnosti najlepšie dostupné okresné mestá v Žilinskom a Trenčianskom kraji. Na druhej strane k menej dostupným patria hlavne okresné mestá v Košickom kraji.

ZÁVER

V tomto článku sme hodnotili dostupnosť okresných miest na základe šiestich jednoduchých mier dostupnosti. Pri každej miere dostupnosti sme stanovili určitú hodnotu, od ktorej považujeme úroveň dostupnosti okresného mesta z hľadiska daného kritéria za nepriaznivú. Na základe priemernej váženej vzdialenosti do okresného mesta dosahujú vo väčšine prípadov okresné centrá na celom Slovensku vysoký stupeň polohovej efektívnosti. Za nepriaznivú považujeme hodnotu priemernej váženej vzdialenosti rovnú najmenej 10 km, s ktorou sa stretávame v 19 okresoch. Iba v siedmich okresoch je z hľadiska priemernej váženej vzdialenosti viac dostupná iná obec okresu ako okresné mesto. Zo získaných výsledkov je zrejmé, že za predpokladu nemennosti hraníc okresov sa okresy na celom Slovensku vyznačujú pomerne vysokým stupňom priestorovej efektívnosti s výnimkou spomínaných okresov. Ak však pripustíme možnosť zmeny priebehu hraníc, zistíme, že hranice jednotlivých okresov nie sú na mnohých miestach v zhode s uplatnením princípu priestorovej efektívnosti. Nepriaznivou úrovňou dostupnosti okresného mesta z hľadiska podielu obyvateľov okresu žijúcich v obciach, ktoré nie sú priradené najbližšiemu okresnému centru, sa vyznačuje 22 okresov s hodnotou tohto ukazovateľa aspoň 10 %.

Z hľadiska maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta je nepriaznivá úroveň dostupnosti v 27 okresoch, v ktorých je táto vzdialenosť rovná 30 km a viac. Až v 25 okresoch je z hľadiska maximálnej vzdialenosti o aspoň 20 % viac dostupná iná obec okresu ako okresné mesto. Z hľadiska percentuálneho podielu obyvateľov okresu žijúcich v obciach so vzdialenosťou do okresného mesta 30 km a viac sa nepriaznivou úrovňou dostupnosti okresného mesta vyznačuje 13 okresov, v ktorých je hodnota tohto ukazovateľa aspoň 5 %. Tieto skutočnosti poukazujú na nedostatočné uplatnenie princípu priestorovej spravodlivosti.

Na základe hodnotenia dostupnosti súčasných okresných miest môžeme konštatovať, že umiestnenie okresných miest v súčasných hraniciach okresov je pomerne efektívne. Ale ak pripustíme možnosť zmeny priebehu hraníc okresov, zistíme, že na základe vzdialenosti bol veľký počet obcí pričlenený k jednotlivým okresným centráм neefektívnym spôsobom. Ak sledujeme uplatnenie princípu priestorovej efektívnosti v jednotlivých okresoch, tak najväčšie nedostatky v jeho uplatnení vykazujú okresy Svidník, Komárno, Nové Zámky, Ilava, Krupina, Revúca a Trebišov. Uplatneniu princípu priestorovej spravodlivosti sa pri reforme územno-správneho členenia venovala nedostatočná pozornosť a v niektorých okresoch (Svidník, Brezno, Gelnica, Kežmarok, Revúca, Nové Zámky, Trebišov) sa tento princíp v podstate ignoroval.

Celkovo najväčšie nedostatky v úrovni dostupnosti okresných miest sme zistili v piatich okresoch, v ktorých aspoň päť ukazovateľov dosahuje spomínané nepriaznivé hodnoty. Sú to okresy Nové Zámky, Krupina, Revúca, Svidník a Trebišov. Tento fakt potvrdzuje aj stanovenie súhrnnej úrovne dostupnosti okresných miest vo všetkých okresoch na Slovensku. Uvedené okresy patria do skupiny s veľmi zlou súhrnnou úrovňou dostupnosti okresného mesta.

Na základe získaných výsledkov môžeme konštatovať, že hoci dostupnosť okresných miest nie je najdôležitejším kritériom pri tvorbe územno-správneho členenia, získané výsledky poukazujú na skutočnosť, že kritériu dostupnosti by

sa mala venovať oveľa väčšia pozornosť, ako to bolo pri poslednej reforme územno-správneho členenia na Slovensku.

Táto štúdia vznikla v rámci riešenia vedeckého projektu č. 2/7051/2002 financovaného grantovou agentúrou VEGA.

LITERATÚRA

- BAXTER, R. S. (1976). *Computer and statistical techniques for planners*. London (Methuen).
- BENNETT, R. (1989). Stimuli to administrative reform. In Bennett, R., ed. *Territory and administration in Europe*. London (Pinter), pp. 33-53.
- BEZÁK, A. (1995). O dvoch koncepciách hraníc v priestorovej analýze. In Trizna, M., ed. *Vybrané problémy súčasnej geografie a príbuzných disciplín*. Bratislava (Karprint), pp. 225-232.
- BEZÁK, A. (1997). Priestorová organizácia spoločnosti a územno-správne členenie štátu. *Acta Universitatis Matthiae Belii, Geografické štúdie*, 3, 6-13.
- BEZÁK, A., MICHNIAK, D. (1999). Niekoľko predbežných úvah o dostupnosti okresných miest na východnom Slovensku. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Folia Geographica*, 3, 191-197.
- BRUINSMA, F., RIETVELD, P. (1998). The accessibility of European cities: theoretical framework and comparison of approaches. *Environment and Planning A*, 30, 499-521.
- DOMANSKI, R. (1980). Dostępność, efektywność i przestrenna organizacja. *Przegląd Geograficzny*, 52, 3-39.
- GOODALL, B. (1987). *The Penguin dictionary of human geography*. Harmondsworth (Penguin).
- GOODCHILD, M. F., MASSAM, B. H. (1969). Some least-cost models of spatial administrative systems in Southern Ontario. *Geografiska Annaler*, 52 B, 86-94.
- HALDEN, D., McGUIGAN, D., NISBET, A., McKINNON, A. (2000). *Accessibility: review of measuring techniques and application*. Edinburgh (Scottish Executive Central Research Unit).
- HANDY, S. L., NIEMEIER, D. A. (1997). Measuring accessibility: an exploration of issues and alternatives. *Environment and Planning A*, 29, 1175-1194.
- HONEY, R. (1977). Form, process and the political organization of space. *Professional Geographer*, 29, 14-20.
- KELLER, C. P. (1986). Accessibility and areal organisational units: geographical considerations for dividing Canada's Northwest Territories. *Canadian Geographer*, 30, 71-79.
- KONTRA, P. (1995). *Podrobný autoatlas – Slovenská republika*, 1:100 000. Harmanec (VKÚ).
- MASSAM, B. H. (1972). *The spatial structure of administrative systems*. Washington, D.C. (Association of American Geographers).
- MASSAM, B. H. (1975). *Location and space in social administration*. London (Edward Arnold).
- RASHEED, K. B. S. (1986). The spatial efficiency of administrative units in Bangladesh. *Geografiska Annaler*, 68 B, 21-28.
- SMITH, D. M. (1977). *Human geography: a welfare approach*. New York (St. Martin's Press).
- SPEP (2000). *Geographical position. Final report. Part 1. Working group 1.1. Study Programme on European Spatial Planning*. www.nordregio.se
- TYKKYLÄINEN, M. (1981). Accessibility in the provinces of Finland. *Fennia*, 159, 361-396.
- VÁŠEK, J., BUDAY, R., FÁBRYOVÁ, M. (1999). *Podrobný autoatlas – Slovenská republika*, 1:100 000. Harmanec (VKÚ).

Daniel Michniak

ACCESSIBILITY OF DISTRICT CENTRES IN SLOVAKIA

The aim of this study is to evaluate the accessibility levels of the individual district centres in Slovakia for the inhabitants of all communities in the district (except for the nine intraurban districts of the cities of Bratislava and Košice). Accessibility of district centres was assessed based on six simple accessibility measures. Certain value, starting from which the accessibility level of district town in view of the given criterion, is considered poor was established for each accessibility measure. On the basis of the mean weighed distance to district town, the district centres in Slovakia reach high levels of positional efficiency in the majority of cases. The value of the mean weighed distance equaling to at least 10 km (found in 19 districts, Fig. 1) is considered poor. Commune other than the district centre is more accessible than the district centre, estimated by the mean weighed distance, only in seven districts (Fig. 2). The results show that provided the district borders do not change, the districts in Slovakia are characterized by a comparatively high level of spatial effectiveness with the exception of the above-mentioned districts. However, if change of borders is admitted, the borders of the individual districts do not agree with the principle of spatial effectiveness (Fig. 3). Poor level of accessibility of district centre from the point of view of population percentage living in communes, which are not assigned to the nearest district centre is in 22 district where the value of this indicator is at least 10 %.

From the point of view of maximum distance from the most distant commune to the district centre, unfavourable accessibility level is in 27 districts where this distance equals to 30 and more kilometres (Fig. 5). Other commune of the district is more accessible than the district centre (Fig. 7) by at least 20 % in as much as 25 districts. From the point of view of population percentage living in areas with distance of 30 or more kilometres from the district centre, there are 13 districts characterized by unfavourable accessibility of the district centre, where this indicator equals at least 5 % (Fig. 8). These facts suggest insufficient application of the principle of spatial equity.

Based on assessment of accessibility of the current district centres it is possible to state that location of district centres within the existing district borders is comparatively efficient. However, in case of admitting the possibility of change of district borders we shall find out that a large number of communes was inefficiently assigned, depending on distance, to the individual district centres (Fig. 4). Observing the application of the principle of spatial efficiency in the individual districts, the most serious drawback were found in the districts of Svidník, Komárno, Nové Zámky, Ilava, Krupina, Revúca, and Trebišov. Application of the principle of spatial equity was not given sufficient attention by the reform of the territorial-administrative division and in some districts (Svidník, Brezno, Gelnica, Kežmarok, Revúca, Nové Zámky, and Trebišov) this principle was practically ignored.

In total, the most serious drawbacks in terms of district centre accessibility were found in five districts where at least 5 indicators show the above-quoted poor values. This fact was also confirmed by the assessment of an overall level of district centres accessibility in all districts of Slovakia (Fig. 9). The quoted districts are in the group with very poor level of district centre accessibility.

The results obtained allow for statement that although the district centre accessibility is not the most important criterion for preparation of territorial-administrative division of a country, it is obvious that the criterion of accessibility should be given more attention than that invested in the last reform of territorial-administrative division of Slovakia.

Translated by H. Contrerasová

DOSTUPNOSŤ OKRESNÝCH MIEST NA SLOVENSKU

- Obr. 1 Priemerná vážená vzdialenosť do okresného mesta
- Obr. 2 Percentuálna odchýlka priemernej váženej vzdialenosti
- Obr. 3 Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach s kratšou vzdialenosťou do iného okresného mesta
- Obr. 4 Oblasti proximity okresných miest (každá obec je pričlenená k najbližšiemu okresnému centru)

- Obr. 5 Maximálna vzdialenosť z najodľahlejšej obce do okresného mesta
Obr. 6 Vzdialenosť zo stredu obce do okresného mesta
Obr. 7 Percentuálna odchýlka maximálnej vzdialenosti z najodľahlejšej obce do okresného mesta
Obr. 8 Podiel obyvateľov okresu žijúcich v obciach so vzdialenosťou do okresného mesta 30 km a viac
Obr. 9 Súhrnná úroveň dostupnosti okresných miest

